

فرهنگنامه زیارت

جواد محدثی

مقدمه

در بخش‌های گذشته به توضیح کلمات، اصطلاحات و موضوعاتی که به نوعی به زیارت و مزارها و عتبات و اماکن زیارتی مربوط می‌شد پرداختیم و به ترتیب الفبا تا مدخل «شمع گردانی» شرح داده شده.

شهادت

«شهادت» که کشته شدن در راه خدا در پی جهاد و رزم برای اسلام است، مقامی بس ارجمند و فضیلتی بسیار عالی است. امامان معصوم علیهم السلام همه شهید راه خدا شدند و زنده جاوید گشتند. خداوند متعال، شهدا را «زنده جاوید» می‌داند که نزد خدا رزق و روزی می‌خورند (بقره، آیه ۱۵۴) شهادت چنان مقامی است که مزار شهید را هم قداست و ارزش می‌بخشد. (شهادت سنگ را بوسیدنی کرد).

در مکتب وحی، «شهادت» مطلوب و معشوق آنان بوده و مرگ امامان ما چه با شمشیر و چه با زهر، «شهادت» است. سیدالشهدا علیه السلام جان عزیز خود را در این راه فدا کرد و سرور شهیدان گشت. وقتی به سوی کربلا می‌رفت، «خط شهادت» را اعلام کرد. امام سجاد علیه السلام هم که وارث آن امام شهید است، در برابر تهدید این زیاد فرمود: آیا نمی‌دانی که کشته شدن برای ما عادت است و کرامت ما به شهادت است؟! «اما علمت انّ القتل لنا عادة و کرامتنا الشهاده».

زیارت شهید، زائر را در خط شهادت طلبی قرار می‌دهد و این فرهنگ را در تداوم نسل‌ها حفظ می‌کند.

شهید

«شهید» به کشته راه خدا گفته می‌شود. در زیارتنامه‌ها خطاب به امام حسین علیه السلام و امامان دیگر علیهم السلام «شهید» می‌گوییم و به زیارت شهدا می‌رویم. زیارت شهید، ارج

◆
حیات و محوطه وسیع میان خانه و حرم‌ها و مساجد، عرصه و میدان و فضا را «صحن» گویند. اصطلاح «در صحنه بودن» هم از همین ریشه است. به فضاهای روباز و غیرمسقف در حرم‌ها گفته می‌شود.

نهادن به فداکاری او و الهام گرفتن از جان‌بازی و جهاد در راه خداست. زیارت با شهادت عجین و همراه است و زائر برای ارج نهادن به مقام شهید و شهادت به زیارت می‌رود.

صحن

حیاط و محوطه وسیع میان خانه و حرم‌ها و مساجد، عرصه و میدان و فضا را «صحن» گویند. اصطلاح «در صحنه بودن» هم از همین ریشه است. به فضاهای روباز و غیرمسقف در حرم‌ها گفته می‌شود. در اماکن مذهبی مثل حرم‌ها و مساجد و حسینیه‌ها و مدارس علمیه، اغلب از در ورودی تا بقعه اصلی و شبستان‌ها، حیاط و محوطه روبازی است که صحن نامیده می‌شود و از آن برای اجتماعات عظیم، نماز جماعت و عزاداری هیئت‌های مذهبی استفاده می‌شود. گاهی یک حرم مقدس، مثل حرم رضوی، چندین صحن با نام‌های مختلف دارد. صحن انقلاب، صحن قدس، صحن آزادی، صحن جامع رضوی در مشهد، صحن عتیق و صحن اتابکی در قم از این جمله‌اند. در آداب زیارت، برای ورود به صحن‌های مطهر ائمه علیهم‌السلام نیز دعا‌های خاصی نقل شده است؛ مثل دعا برای ورود به صحن علوی و صحن اباعبدالله الحسین علیه‌السلام.

صُفّه

جایی بلندتر از سطح زمین که مثل ایوان، محل اسکان و استراحت، یا دعا و نماز باشد. ابتدا در مسجد النبی در مدینه، مسلمانان بی‌خانه و مهاجر و غریب زمان پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آن‌جا می‌خوابیدند و برای نماز به مسجد می‌آمدند. اکنون در ضلع شمالی حرم نبوی و بیرون از ضریح مطهر پیامبر قرار دارد و زائران برای نشستن و تلاوت قرآن از آن استفاده می‌کنند. به آن گروه از مسلمانان مهاجر و بی‌خانمان هم «اصحاب صُفّه» گفته می‌شد و در منابع، شمار آنان را تا چهارصد نفر هم نقل کرده‌اند.^۱

صُفّه به معنای ایوان مسقف و غرفه‌مانندی هم هست که درون اتاق بزرگ یا داخل مساجد جامع درست می‌شد و کف آن کمی از سطح زمین بالاتر بود و بزرگان در آن‌جا می‌نشستند و به آن «شاه‌نشین» هم می‌گویند.^۲

در حرم حضرت رضا علیه السلام هم صفه وجود دارد و مخصوص قرآن خوانی و برگزاری برخی مراسم خاص است که با قرار دادن تعدادی قرآن و رحل و شمعدان، با حضور خدام حرم و مسئولان آستان قدس اجرا می شود.

صلوات

درود و تحیتی که بر پیامبر و خاندان او نثار می شود: «اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ». از آن جا که زیارتگاهها معمولاً مرتبط با خاندان پیامبر و ذریه پاک اوست، در حرمها و هنگام طواف بر گرد ضریح یا بوسیدن آن، صلوات فرستاده می شود. هنگام ورود به شهرهای مذهبی و زیارتی هم به محض دیده شدن گنبد و بارگاه حرم، زائران صلوات می فرستند. در قدیم، مراسم «چاووش خوانی» برای بدرقه یا استقبال از زوار، با اشعار خاصی همراه سلام و صلوات برگزار می شد.^۳

در متن بسیاری از زیارتنامه های معصومین، تحیت و صلوات بر محمد و آل محمد علیهم السلام آمده است و سرآغاز بعضی از زیارتها هم صلوات است؛ مانند زیارت امام موسی بن جعفر علیه السلام: «اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ اهلِ بَيْتِهِ وَ صَلِّ عَلٰی مُوسٰی بْنِ جَعْفَرٍ وَ صِیِّ الْاَبْرَارِ...». در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که هر گاه نام یکی از پیامبران برده می شود، ابتدا بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله صلوات فرستاده شود، سپس بر آن پیامبر.^۴ در حرمها و زیارتگاهها هم به طور طبیعی، زائر به یاد حضرت رسول و اهل بیت علیهم السلام او می افتد و بهترین ذکر در آن هنگام، صلوات است.

◆ در متن بسیاری از زیارتنامه های معصومین، تحیت و صلوات بر محمد و آل محمد علیهم السلام آمده است و سرآغاز بعضی از زیارتها هم صلوات است؛ مانند زیارت امام موسی بن جعفر علیه السلام: «اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ اهلِ بَيْتِهِ وَ صَلِّ عَلٰی مُوسٰی بْنِ جَعْفَرٍ وَ صِیِّ الْاَبْرَارِ...». در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که هر گاه نام یکی از پیامبران برده می شود، ابتدا بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله صلوات فرستاده شود، سپس بر آن پیامبر.

صندوق

هر چند که صندوق، به جعبه چوبی یا فلزی گفته می‌شود که درون آن، لباس و اشیاء دیگر را می‌گذارند، ولی در اصطلاح دیگر، به جعبه چوبی یا خاتم کاری شده‌ای که روی قبر امام یا بزرگان دیگر گذاشته می‌شود نیز می‌گویند. معمولاً این صندوق، آراسته به آیات قرآن و اشعار است و روی آن را هم پارچه‌ای سبز و منقوش به آیات و ادعیه می‌پوشانند. اولین صندوقی که بر مزار حضرت رضا علیه السلام قرار گرفت، مربوط به اوایل قرن ششم هجری است و آخرین آن، مربوط به سال ۱۳۱۱ شمسی می‌باشد.^۵

«صندوق شهادت» یا تابوت عهد و تابوت سکینه که در فرهنگ قوم یهود جایگاه خاصی دارد، صندوقی بود که حضرت موسی علیه السلام به امر پروردگار آن را ساخت و ویژگی‌هایی داشت و بنی اسرائیل هنگام جنگ با دشمنان، آن را با خود می‌بردند و ضامن پیروزی و غلبه بر دشمن بود. بعدها آن صندوق را که برایشان بسیار مقدس بود، در معبد هیکل سلیمان در قدس قرار دادند.^۶

ضریح

خانه‌ای چوبین یا ساخته شده از مس، نقره، طلا و غیر آن که به صورت مشبک است و روی قبر امام یا امام زاده و شهیدی ساخته می‌شود. معنای لغوی آن «شکافتن» است. حفره و شکافی را که درون قبر پدید می‌آورند و جسد را درون آن می‌گذارند و کلاً به قبر، که ایجاد شکافی در زمین برای دفن اجساد است، ضریح گفته می‌شده است.^۷ جمع آن «ضرایح» به معنای لحد است.

ضریح که جنبه احترام به صاحب قبر و برای حفاظت از مدفن اولیا ساخته می‌شود، از چوب محکم و بادوام است که پوششی از مس، نقره و طلا و دارای نقش و نگاری زیبا و آراسته به آیات و احادیث و اسامی متبرک است و کار هنری و نگارگری زیبا و ماندگار بر آن انجام می‌شود. زائران هنگام زیارت، آن را می‌بوسند و تبرک می‌جویند. اغلب، ضریح‌ها پس از مدتی که کهنه و فرسوده می‌گردند، بازسازی می‌شوند. ضریح‌های قدیمی نیز بیشتر در موزه‌ها نگهداری می‌شود.

طلبیدن

کنایه از عنایت خدا و پیامبر و اهل بیت علیهم السلام برای فراهم شدن شرایط و زمینه برای زیارت مشاهد مشرفه یا خانه خداست. اصطلاحی است که برای توفیق یافتن به زیارت معصومین علیهم السلام گفته می‌شود؛ یعنی زائر، از سوی امام معصوم طلب شده است. گاهی کسانی می‌گویند: «آقا طلبید و به پابوس حضرت مشرف شدیم». این اصطلاح، برگرفته از رسمی است که وجود داشته و بزرگان، افراد را به حضور می‌طلبیدند و آنان به محضر می‌رسیدند و تشرّف بدون طلب و فراخواندن انجام نمی‌گرفته است. گویا به زیارت امام رفتن هم اذن و اجازتی می‌طلبد و باید از سوی او کششی باشد، و گرنه «کوشش عاشق بی‌چاره به جایی نرسد».

عاشورا

روز دهم محرم الحرام، روز شهادت امام حسین علیه السلام در کربلا را «عاشورا» نامیده‌اند. نام یکی از زیارت‌های امام حسین علیه السلام «زیارت عاشورا» است که مستحب است هر روز، به‌ویژه در روز عاشورا خوانده شود.

عتبات عالیات

«عتبات» جمع عتبه، به معنای آستانه و درگاه است. در اصطلاح، به حرم معصومین و امامزادگان علیهم السلام که دارای بقعه و درگاه و آستانه است، «عتبه» گویند. وقتی در گاهی بلند و رفیع باشد، نشانه شکوه و جلال صاحب آستان

ضریح که جنبه احترام به صاحب قبر و برای حفاظت از مدفن اولیا ساخته می‌شود، از چوب محکم و بادوام است که پوششی از مس، نقره و طلا و دارای نقش و نگاری زیبا و آراسته به آیات و احادیث و اسامی متبرک است و کار هنری و نگارگری زیبا و ماندگار بر آن انجام می‌شود. زائران هنگام زیارت، آن را می‌بوسند و تبرک می‌جویند. اغلب، ضریح‌ها پس از مدتی که کهنه و فرسوده می‌گردند، بازسازی می‌شوند. ضریح‌های قدیمی نیز بیشتر در موزه‌ها نگهداری می‌شود.

«عتبات» جمع عتبه، به معنای آستانه و درگاه است. در اصطلاح، به حرم معصومین و امامزادگان علیهم السلام که دارای بقعه و درگاه و آستانه است، «عتبه» گویند. وقتی درگاهی بلند و رفیع باشد، نشانه شکوه و جلال صاحب آستان است. در حرم ائمه، هم بلندی فیزیکی و رفعت ساختمانی است، هم والایی مقام و بلندی جایگاه معنوی. از این رو «عتبات عالیات» گفته می‌شود.

است. در حرم ائمه، هم بلندی فیزیکی و رفعت ساختمانی است، هم والایی مقام و بلندی جایگاه معنوی. از این رو «عتبات عالیات» گفته می‌شود و اغلب، مقصود از آن، حرم‌های مقدس امامان در سرزمین عراق است؛ مثل نجف، کربلا، کاظمین و سامراء، که «اعتاب مقدسه» هم گفته می‌شود. از آن‌جا که از آداب ادای احترام به اولیای الهی، بوسیدن در گاه حرم آنان است، زیارت قبورشان را «عتبه‌بوسی» گویند.

عَتَبَه‌بُوسِی

کنایه از تشرّف به زیارت پیشوایان معصوم علیهم‌السلام است. «عَتَبَه» به معنای درگاه و آستان است. یکی از آداب زیارت، بوسیدن در گاه حرم امامان است که نشانه شکرگزاری به درگاه خداوند و احترام و ادب نسبت به صاحب مزار است. نه تنها نسبت به ائمه، در مورد هر یک از شخصیت‌ها و بزرگان هم هنگام زیارت و دیدار، بوسه زدن بر درگاه، علامت احترام و تواضع بوده است. در سروده‌های عالمان عارف در مورد زیارت حرم‌ها نیز به عتبه‌بوسی اشاراتی شده است.

شهید اول، یکی از آداب زیارت را بوسیدن در گاه دانسته، ولی می‌افزاید که دلیل و مستندی بر استحباب شرعی آن نداریم؛ ولی سجود برای خدا و به عنوان شکر الهی بر توفیق زیارت، مانعی ندارد.^۸ البته باید توجه داشت که بوسیدن زمین و درگاه حرم‌ها برای ادای شکر و احترام، به عنوان سجده بر امام تلقی نشود و بهانه‌ای به دست مخالفان نیفتد که بگویند شیعیان در پیشگاه امامان خود سجده می‌کنند، در حالی که سجده بر غیر خدا جایز نیست. می‌دانیم که عتبه‌بوسی به شکرانه توفیق زیارت، غیر از سجده به یک انسان است. صورت نهادن بر زمین، یا بوسه بر آستان زدن، نهایت ادب و ارادات و محبت نسبت به یکی از اولیای مقرب درگاه خداوند است و هیچ ربطی به شرک و سجود به غیر خدا ندارد که وهابیان تبلیغ می‌کنند.

عزاداری

سوگواری بر مظلومیت اهل بیت علیهم‌السلام، مستحب است و زمینه‌ای برای احیای یاد آنان و ذکر

مناقشان به شمار می‌رود. این عزاداری، گاهی در حرم‌ها انجام می‌گیرد. گاهی برخی افراد وقف یا نذر می‌کنند که در عتبهٔ مقدس امامان و امام‌زادگان، مراسم سوگواری و اقامهٔ عزا و خواندن روضه بر مصائب این خاندان انجام گیرد. به‌ویژه در جاهایی مثل حرم حسینی، اقامهٔ عزا در ماتم سرور شهیدان مطلوب‌تر است.

توابعین به رهبری «سلیمان بن سرد خزاعی» که در سال ۶۵ هجری به خون‌خواهی شهدای کربلا قیام کردند، ابتدا در «نُخَیله» جمع شدند و اردو زدند. پس از سه روز با تکمیل نیروها و سازمان‌دهی افرادشان، به کرانهٔ فرات رفتند و سپس در کربلا حاضر شدند. وقتی به محل قبر سیدالشهدا (علیه السلام) رسیدند، یکصد صیحه زدند و به شدت گریستند و در عزای سالار شهیدان اشک ریختند؛ گریه‌ای که پیرامون قبر حسین (علیه السلام) نظیرش دیده نشده بود. آن‌گاه با فریاد «یا لثارات الحسین» قیام خود را آغاز کردند.^۹

در قیام مختار در سال ۶۶ هجری نیز چنین شد. مختار به زیارت قبر ابا عبدالله (علیه السلام) رفت و قبر او را بوسید و گریست و پس از تجدید پیمان با شهیدان کربلا، قیام خود را آغاز کرد.^{۱۰}

علقمه

نام نهری که از فرات منشعب می‌شد و یاران امام حسین (علیه السلام) در کربلا نزدیک آن اردو زدند. پس از ورود امام به آن سرزمین، چند هزار نیروی سپاه کوفه از سوی عمر سعد بر نهر علقمه گماشته شدند تا مانع آب برداشتن

♦
عتبه‌بوسی به شکرانهٔ
توفیق زیارت، غیر از سجده
به یک انسان است. صورت
نهادن بر زمین، یا بوسه بر
آستان زدن، نهایت ادب و
ارادات و محبت نسبت به
یکی از اولیای مقرب درگاه
خداوند است و هیچ ربطی
به شرک و سجود به غیر
خدا ندارد که وهابیان تبلیغ
می‌کنند.

سپاه امام حسین علیه السلام بشوند. عباس بن علی علیه السلام روز عاشورا برای آوردن آب به خیمه‌ها به علقمه رفت، ولی نتوانست آب بیاورد و در کنار آن نهر به شهادت رسید. نهر علقمه در ادبیات عاشورایی، با عطش و عباس و تشنگی و دستان قطع شده ابالفصل علیه السلام گره خورده است. امروز گرچه نشان و آثاری از آن نهر نیست و وضع جغرافیایی منطقه کربلا تغییر یافته، لکن باز هم زائران کربلا از هر چه که یادآور آن مصیبت جان‌گداز باشد، می‌سوزند و اشک می‌ریزند.

عَلَم، علمدار

در گذشته، علم و پرچم، نشانهٔ یک لشکر شمرده می‌شد و علمدار، مسئولیت برافراشته نگه داشتن آن را در طول نبرد بر عهده داشت. به آن بیرق، رایت و پرچم هم گفته می‌شود. حضرت عباس در کربلا علمدار سپاه اباعبدالله علیه السلام بود. از شعارهای عراقیان عزادار نیز این است: «رَفَعَ اللهُ رَايَةَ الْعَبَّاسِ»؛ پرچم عباس برافراشته باد. امام حسین علیه السلام نیز به برادرش لقب علمداری داده بود: «أَنْتَ صَاحِبُ لَوَائِي».^{۱۱}

اگر بر فراز گنبد منور ابالفصل و امام حسین علیه السلام بیرقی در اهتزاز است، و اگر در دسته‌های عزاداری و هیئت‌های عاشورایی، ابزار و نشانهٔ خاصی به نام «علامت» و «علامت» وجود دارد و آن را در روزهای عزا حمل می‌کنند، الهام گرفته از علم در کربلا و صحنهٔ عاشوراست. زائران هم گاهی علم بر دوش، راه زیارت را طی می‌کنند. علم و علامت را در حسینیه‌ها و تکیه‌ها و حرم‌ها نگه می‌دارند و در ایام عاشورا و مناسبت‌های دینی به صحنه می‌آورند.

عمورا

نام دیگر سرزمین کربلاست که در برخی روایات آمده است. از جمله اباعبدالله الحسین علیه السلام در شب عاشورا خطبه‌ای خواند و در آن فرمود: جَدَّمْ رَسُولَ خَدَا صلی الله علیه و آله مرا خیر داده است که مرا به سرزمین عراق فرامی‌خوانند و من در سرزمینی که به آن عمورا و کربلا گفته می‌شود فرود می‌آیم و در آن مکان به شهادت می‌رسم.^{۱۲}

عهد

به معنای پیمان و میثاق. در روایات، زیارت امام، عهدنامه‌ای میان شیعه و پیشوای خود دانسته شده و به حفظ پیمان توصیه شده است. به فرموده امام رضا علیه السلام: «انَّ لِكُلِّ امَامٍ عَهْدًا فِي عُنُقِ اَوْلِيَائِهِ وَ شِيعَتِهِ، وَ اِنَّ مِنْ تَمَامِ الوَفَاءِ بِالْعَهْدِ وَ حُسْنِ الْاَدَاءِ زِيَارَةُ قُبُورِهِمْ»؛^{۱۳} برای هر امامی در گردن و بر عهده هواداران و شیعیانش عهد و پیمانی است و از جمله نشانه‌های وفای کامل به این پیمان و ادای نیکوی این عهد، زیارت قبور آنان است.

زیارت، نوعی میثاق و پیمان با امام و تجدید عهد با اوست. «دعای عهد» هم که خطاب به امام زمان علیه السلام خوانده می‌شود، نوعی زیارت آن حضرت در دوره غیبت و تجدید پیمان و عهد با ایشان است تا زائر، همواره در خط اطاعت و حمایت و نصرت او باقی بماند. حضور بر سر تربت امامان، عملاً نشان می‌دهد که پیروان اولیای معصوم، آنان را از یاد نبرده‌اند و بر میثاقشان استوارند.

غبار روبی

تمیز کردن گرد و غبار از حرم‌ها، حسینیه‌ها و مساجد. اصطلاحاً وقتی از سوی تولیت آستان‌های مقدّس، درب ضریح باز می‌شود و با حضور بعضی از مشاهیر و شخصیت‌ها و افراد خاص، هدایای نقدی زائران را از داخل ضریح مطهر جمع می‌کنند و سپس با دستمال و گلاب، قبر مطهر و داخل ضریح را تمیز و معطر می‌کنند، به این مراسم «غبار روبی» گفته می‌شود و حضور در این مراسم، یک افتخار است.

اگر بر فراز گنبد منور ابوالفضل و امام حسین علیهما السلام بیرقی در اهتزاز است، و اگر در دسته‌های عزاداری و هیئت‌های عاشورایی، ابزار و نشانه خاصی به نام «علامت» و «علامت» وجود دارد و آن را در روزهای عزا حمل می‌کنند، الهام گرفته از علم در کربلا و صحنه عاشوراست. زائران هم گاهی علم بر دوش، راه زیارت را طی می‌کنند. علم و علمات را در حسینیه‌ها و تکیه‌ها و حرم‌ها نگه می‌دارند و در ایام عاشورا و مناسبت‌های دینی به صحنه می‌آورند.

اصطلاحاً وقتی از سوی تولیت آستان‌های مقدّس، درب ضریح باز می‌شود و با حضور بعضی از مشاهیر و شخصیت‌ها و افراد خاص، وجوهات و هدایای نقدی زائران را از داخل ضریح مطهر جمع می‌کنند و سپس با دستمال و گلاب، قبر مطهر و داخل ضریح را تمیز و معطر می‌کنند، به این مراسم «غبار روبی» گفته می‌شود و حضور در این مراسم، یک افتخار است.

درب خانه خدا (کعبه) را هم در ایام حج می‌کشایند و با حضور مقامات و مهمانان، آن را با گلاب ناب قمصر کاشان شست و شو می‌دهند. در این مراسم، وقتی داخل کعبه یا ضریح را غبارروبی و جارو می‌کنند، مقداری هم گرد و غبارهای نرم نشسته بر روی قبر یا زمین مرقد وجود دارد که آن را جمع می‌کنند و برای تبرک به اشخاص می‌دهند. از این رو مراسم تمیز کردن قبر مطهر به «غبارروبی» شهرت یافته است.

غسل زیارت

غسلی که پیش از رفتن به زیارت و حضور در حرم امام معصوم علیه السلام انجام می‌شود. یکی از آداب زیارت است و ثواب دارد و نشان احترام به معصومی است که به حضورش شرفیاب می‌شویم. علاوه بر طهارت ظاهری بدن و لباس، طهارت روحی هم لازم است و آن، دوری از ریب و ریا و آراستگی به اخلاص و یقین است. به علاوه، غسل زیارت، بدن و لباس را از آلودگی و بوی بد پاک می‌سازد و برای حضور در محافل عمومی و جمع مؤمنان، خوب است که مشام دیگران آزرده نشود و بوی عرق بدن ایجاد نفرت نکند.

غسل زیارت، هم پیش از آغاز سفر و هنگام بیرون رفتن از خانه و شهر و پیش از مسافرت مستحب است، و هم پیش از تشریف به حرم‌های مطهر معصومین علیهم السلام. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: هر گاه به قصد زیارت قبر امیر مؤمنان علیه السلام رفتی، وضو بگیر، غسل کن و با آرامش راه برو. امام هادی علیه السلام نیز در روایتی، به موسی بن عبدالله نخعی «غسل زیارت» پیش از تشریف به حرم را آموزش داده است.^{۱۴} از امام صادق علیه السلام نیز درباره آیه «خذوا زینتکم عند کل مسجد» پرسیدند که مقصود چیست؟ فرمود: «الغسل عند لقاء کل امام»^{۱۵} غسل کردن هنگام زیارت هر امام، آراسته شدن هنگام عبادت است. حافظ گوید: «شست و شویی کن و آن‌گاه به خرابات خرام».

در برخی روایات، توصیه شده که پیش از زیارت کربلا، زائر از آب فرات غسل کند و هنگام غسل هم دعای خاص آن (بسم الله و بالله اجعله نوراً و طهوراً) را بخواند.^{۱۶} جابر بن عبدالله انصاری نیز که همراه عطیه عوفی در اربعین شهادت امام حسین علیه السلام در کربلا به زیارت قبر شریف او رفت، از آب فرات غسل کرد و جامه‌ای پوشیده و عطر زد و آرام آرام گام برداشت تا به قبر مطهر سیدالشهدا رسید.^{۱۷}

فرات

نهری در سرزمین عراق است که حادثه عاشورا نزدیک آن اتفاق افتاد و امام حسین علیه السلام با لب تشنه در کنار آن به شهادت رسید. در روایات، از رود فرات به عنوان نهری پربرکت و بافضیلت یاد شده و نوشیدن از آب آن و برداشتن کام نوزاد با آب فرات مستحب است. امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس از فرات بنوشد، یا از آب آن، کام نوزاد را بردارد، دوستدار ما اهل بیت خواهد شد.^{۱۸} نیز یکی از چهار نهر بهشتی به شمار می آید.^{۱۹}

برای زائران کربلا، نهر فرات تداعی کننده حوادث و مسائلی است که نزدیک آن یا مرتبط با آن روی داده است. شهادت امام حسین علیه السلام در کنار فرات با لب تشنه؛ شهادت ابالفضل العباس علیه السلام و قطع شدن دست هایش در کنار علقمه که منشعب از فرات بود؛ محاصره شط فرات در روز عاشورا و جلوگیری از برداشتن آب و بسیاری وقایع دیگر. امروز هم نهر پرآب فرات که در سرزمین عراق و در نزدیکی کربلا جاری است، دل و جان زائران را می رباید و عبور زوار از روی پلی که بر روی فرات است، اشکها را از چشمها جاری می سازد.

برای زائران کربلا، نهر فرات تداعی کننده حوادث و مسائلی است که نزدیک آن یا مرتبط با آن روی داده است. شهادت امام حسین علیه السلام در کنار فرات با لب تشنه؛ شهادت ابالفضل العباس علیه السلام و قطع شدن دست هایش در کنار علقمه که منشعب از فرات بود؛ محاصره شط فرات در روز عاشورا و جلوگیری از برداشتن آب و بسیاری وقایع دیگر. امروز هم نهر پرآب فرات که در سرزمین عراق و در نزدیکی کربلا جاری است، دل و جان زائران را می رباید و عبور زوار در نزدیکی مسیب از روی پلی که بر روی فرات است، اشکها را از چشمها جاری می سازد. آب فرات و خاک کربلا هر دو آموزگار شجاعت و الهام بخش وفا و فداکاری اند.

فراش

صیغۀ مبالغه از کلمۀ «فرش» است؛ کسی که فرش و بساط را می‌گسترده. به پیشخدمت و خدمتکار و جارو کش و مأمور نظافت یک ساختمان و مسجد و حرم نیز گفته می‌شود. در زیارتگاه‌ها، به کسانی که مأمور پهن کردن و جمع کردن فرش‌ها و زیلوها و جارو کردن حرم و صحن‌ها و رواق‌هایند، «فراش» گفته می‌شود.

«فراشان، خدّامی هستند که وظیفۀ آنان حفظ نظافت و طهارت و غبارروبی رواق‌ها، حفظ نظم و آرامش و تقسیم گل‌های بالای ضریح بین زائران است. علاوه بر این، ارائه راهنمایی‌های لازم به زائران و برفروبی حرم و بیوتات بر عهده فراشان است. فراشان در مراسم خطبۀ صبح، رواق‌های دارالسیاره یا دارالحکمه را (در مشهد) برای مراسم آماده می‌کنند و در هنگام برگزاری مراسم صّفه و خطبه، مراقبت بر حفظ نظم و زمان را بر عهده دارند. تنظیم لوح و لاله و قرآن برای اجرای مراسم صّفه صبح و شام و هدایت زائران در رواق‌های دارالحفاظ و دارالسلام را هم انجام می‌دهند».^{۲۰}

منصب فراشی و جارو کشی در مزارهای معصومین علیهم‌السلام افتخار است و زائران گاهی به صورت افتخاری به آن می‌پردازند. در گذشته به سرپرست فراشان «فراش‌باشی» گفته می‌شد.

ادامه دارد...

منصب فراشی و جارو کشی در مزارهای معصومین علیهم‌السلام افتخار است و زائران گاهی به صورت افتخاری به آن می‌پردازند. در گذشته به سرپرست فراشان «فراش‌باشی» گفته می‌شد.

پی نوشت ها:

۱. محدث قمی، سفینه البحار (چاپ فراهانی)، ج ۲، ص ۳۵.
۲. فرهنگ فارسی، محمد معین.
۳. ر.ک: چاووش خوانی (از همین سلسله مقالات).
۴. شیخ صدوق، امالی، جلسه ۶۰.
۵. جزوه «حرم در واژه‌ها»، آستان قدس، ص ۳۲.
۶. لغت‌نامه دهخدا، واژه «تابوت عهد» به نقل از قاموس کتاب مقدس.
۷. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، واژه «ضرح».
۸. علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۷، ص ۱۳۴ و ۱۳۶.
۹. سید صالح شهرستانی، تاریخ النیاحه علی الامام الحسین علیه السلام، ج ۱، ص ۱۳۴ - ۱۳۸.
۱۰. همان، ص ۱۲۶.
۱۱. حائری مازندرانی، معالی السبطين، ج ۱، ص ۴۴۱.
۱۲. شیخ مفید، الارشاد، ص ۲۳۱.
۱۳. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۴۶.
۱۴. همان، ص ۳۰۴.
۱۵. همان، ص ۳۰۳.
۱۶. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، زیارت هفتم امام حسین علیه السلام.
۱۷. بحار الأنوار، ج ۶۵، ص ۱۳۰.
۱۸. وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۴.
۱۹. همان، ص ۲۱۵.
۲۰. راهنمای جامع اماکن متبرکه، ص ۵۹.